

SIROMAŠTVO I NEJEDNAKOST U HRVATSKOJ: OSNOVNI POKAZATELJI

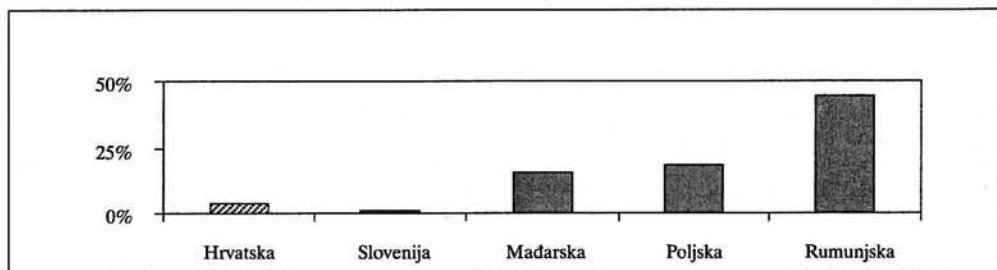
Državni zavod za statistiku, u suradnji sa Svjetskom bankom, prvi je put 1998. godine proveo reprezentativno istraživanje siromaštva u Hrvatskoj. Uzorkom je bilo obuhvaćeno 3.123 kućanstva (u kojima je živjelo 9.433 osobe). Bitna je odlika ovoga istraživanja metodološka korektnost: sve značajnije definicije (dohotka, izdataka) bile su usklađene s metodologijom Eurostata (Statistički ured EU). Rezultati o opsegu siromaštva temelje se na potrošnji kućanstava. Osim klasičnih upitnika, kojima su prikupljeni podaci o osnovnim sociodemografskim obilježjima članova kućanstva, imovini, приходима i izdacima kućanstva, korišten je dnevnik u koji je kućanstvo bilježilo, u dvotjednom razdoblju, sve izdatke za hranu, piće i duhan. Glavno je ograničenje ovoga istraživanja u tome što uzorak nije obuhvatio cijelo stanovništvo Hrvatske, tj. izvan uzorka su ostala nekada okupirana područja istočne Slavonije i Dalmatinske zagore. To je, svakako, moglo utjecati na konačne rezultate,

jer se radi o područjima na kojima je koncentracija siromašnih veća nego na drugim područjima Hrvatske.

U slici 1. nalaze se podaci o siromaštvu u određenim tranzicijskim zemljama. Usporedba je ograničena na nekoliko zemalja u kojima su nedavno provedene ankete o potrošnji ili приходима kućanstava. Vidimo da Hrvatska ima, prema međunarodnoj liniji siromaštva, čak nekoliko puta nižu stopu siromaštva od Mađarske, Poljske i Rumunjske. Jedino je situacija povoljnija u Sloveniji. Međutim, međunarodni standardi često ne odražavaju na primjeren način specifične životne uvjete pojedinih zemalja. Zato je u spomenutom istraživanju korištena apsolutna linija siromaštva zasnovana na minimalnim izdacima za ishranu. Dakle, procijenjena je razina ukupnih izdataka na kojoj kućanstva, nakon podmirenja neprehrambenih potreba, uspijevaju zadovoljiti tek minimalne potrebe ishrane (tablica 1.).

Slika 1.

Siromaštvo u Hrvatskoj u usporedbi s nekim tranzicijskim zemljama, prema međunarodnoj liniji siromaštva (4,30 \$ po osobi dnevno, izraženo u obliku tzv. pariteta kupovne moći – PPP)

Tablica 1.

Apsolutno siromaštvo u Hrvatskoj

Ekvivalenta ljestvica	Razina linije siromaštva (prema "odraslom ekvivalentu")	Stopa siromaštva	Standardna greška procjene linije siromaštva	Prosječni deficit
Prvi odrasli član kućanstva = 1	15.474 kuna/godišnje	8,4%	1,2	20,7%
Ostali odrasli članovi kućanstva = 0,7				
Djeca = 0,5				

U procjeni apsolutnog siromaštva korištena je OECD-ova ekvivalentna ljestvica. Broj odraslih ekvivalenata za svako kućanstvo izračuna se na način da se zbroje koeficijenti za svakog člana kućanstva. Tako bi, na primjer, linija siromaštva za kućanstvo sastavljeno od bračnog para i dvoje djece iznosila 41.780 kuna godišnje ili oko 3.480 kuna mjesečno. Prema ovoj apsolutnoj liniji u Hrvatskoj ima 8,4% siromašnih. Međutim, ako uzmemo u obzir mjeru statističke pogreške, onda se stopa siromaštva na razini značajnosti od 95% kreće između 7,2% i 9,6%. Osim toga, već smo kazali da uzorkom nije bilo pokriveno cijelo područje Hrvatske (izostavljena su područja direktno zahvaćena ratom). Autori ove studije pokušali su procijeniti stopu siromaštva i na ovim područjima. Polazeći od podataka kvalitativnih studija, lokalnih službenika i UNHCR-a, procijenjeno je da je 1998. na nekad okupiranim područjima živjelo oko 90.000 kućanstava s oko 270.000 osoba. Također, pretpostavilo se da je stopa siromaštva na ovim područjima 3 puta veća od nacionalnog prosjeka (ova se pretpostavka temeljila na podacima Ureda za prognanike i UNHCR-a o korisnicima pomoći) te da je oko 50% prognanika u prihvatnim centrima siromašno. Ako bi prije spomenute pretpostavke bile točne, onda bi se stopa siromaštva popela s 8,4% na 10,0%. Prosječni deficit nam govori o tome koliko je potrošnja svih siromašnih, u prosjeku, udaljena od linije siromaštva. Proizlazi da siromašni u Hrvatskoj imaju prosječnu ekvivalentnu potrošnju na razini koja je 20,7% manja od linije siromaštva. To znači da svakom kućanstvu nedostaje mjesečno 267 kuna po ekvivalentnom dohotku do razine linije siromaštva (ekvivalentni dohodak se izračuna tako da se ukupni izdaci kućanstva

podijele s brojem odraslih ekvivalenata). Drugim riječima, da bi svi siromašni dobili dohodak koji je ekvivalentan liniji siromaštva, potrebno bi bilo oko 4% BDP.

Iz tablice 2. razvidno je da među siromašnima dominira nekoliko rizičnih skupina. To su nezaposleni ili neaktivni, osobe s nižim stupnjevima obrazovanja, starije osobe (posebice one bez mirovine). Njihov rizik da postanu siromašni veći je dva do tri puta od prosječnoga rizika. Posebno se obrazovanje pokazuje kao čvrst i nezavisan prediktor siromaštva (slika 2.). Glede regionalne pripadnosti, kada se kontrolira parcijalni utjecaj obrazovanja, onda je relativni rizik od siromaštva u spomenutim regijama (ruralna područja Slavonije i centralne Hrvatske) samo nešto veći od prosjeka. To znači da su spomenute razlike u regionalnoj distribuciji siromaštva dobrim dijelom rezultat različitog stupnja obrazovanja stanovnika u tim regijama. Siromašnije ruralne regije imaju i slabije obrazovane stanovnike.

Kao što možemo vidjeti iz slike 2. gotovo 3/4 siromašnih živi u kućanstvima gdje glava ili predstavnik kućanstva ima završenu samo osnovnu školu ili manje od toga. Pojedinci s ovakvim obrazovanjem imaju male šanse da pronađu zaposlenje ako su nezaposleni te imaju niske plaće ukoliko su zaposleni. Rizik od siromaštva je posebice velik u situaciji kada je nisko obrazovanje kombinirano s nezaposlenošću.

S obzirom na zaposlenički status predstavnika kućanstva (slika 3.), među siromašnima posebno brojnu skupinu čine starije neaktivne osobe. Niske mirovine ili odsustvo bilo kakvih mirovinskih primanja, uz nisko obrazovanje, drugi su bitan uzrok siromaštva. Preciznije,

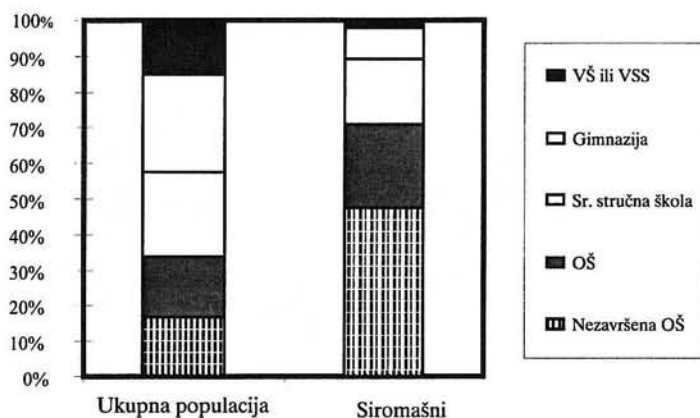
Tablica 2.

Profil siromaštva

Rizične skupine	Obilježja rizika
Nezaposleni ili neaktivni	Kućanstvo koje vodi nezaposlena ili neaktivna osoba ima 3 puta veću vjerojatnost da bude siromašno
Osobe s niskim obrazovanjem	Kućanstvo koje ima na čelu osobu s osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja 2 puta češće živi u siromaštvu
Starije osobe bez mirovina	Starija osoba bez mirovine ima 3 puta veću vjerojatnost da postane siromašna nego prosječna osoba
Osobe koje žive u ruralnim područjima Slavonije i centralne Hrvatske	Osobe u ruralnim područjima Slavonije i centralne Hrvatske imaju 2 puta veći rizik od prosječnoga da će živjeti u siromaštvu

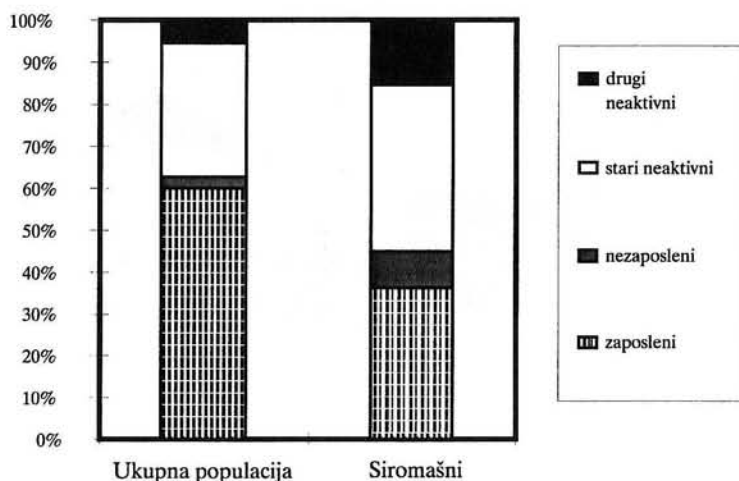
Slika 2.

Stupanj obrazovanja predstavnika kućanstva

Slika 3.

Zaposlenički status predstavnika kućanstva

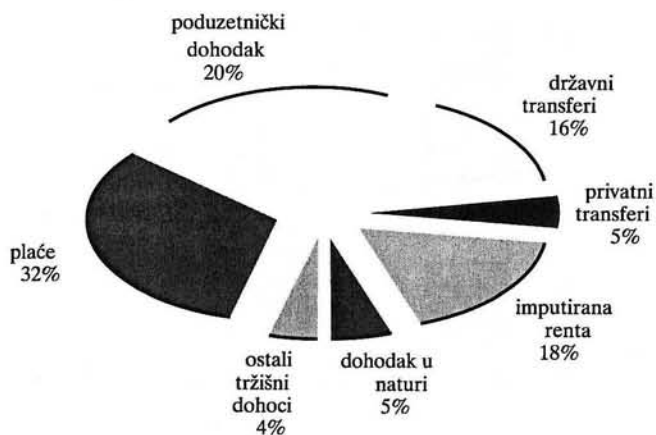

40% siromašnih živi u kućanstvima gdje je glava kućanstva umirovljena osoba ili starija neaktivna osoba. Barem 25% starih osoba ne prima mirovine, a polovica umirovljenika dobiva mirovine koje su ispod linije siromaštva. Ku-

ćanstva s nezaposlenom osobom na čelu imaju vrlo visoki rizik od siromaštva, ali je udio ove kategorije najmanji među siromašnim kućanstvima.

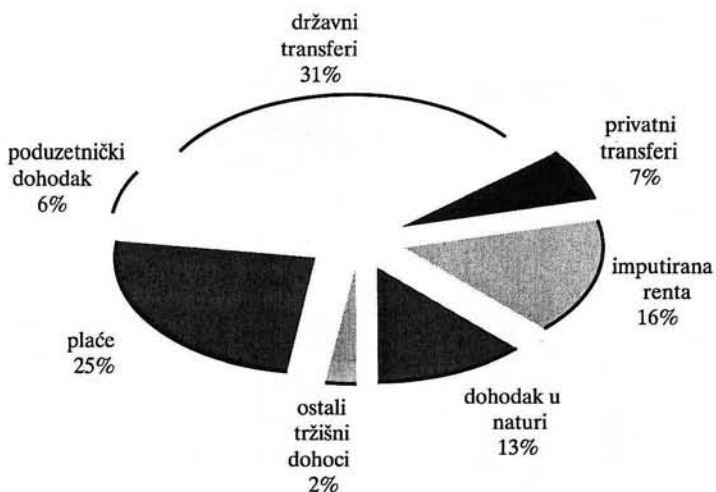
Slika 4.

Izvori dohotka – ukupna populacija

Slika 5.

Izvori dohotka – siromašni

Očito je da se ekonomski život siromašnih u mnogim vidovima razlikuje od ekonomskog života nesiromašnih. Na slikama 4. i 5. predstavljena je struktura dohotka siromašnih i opće populacije. Napomenimo da pojam imputirane rente obuhvaća iznos stanarine koji plaća podstanar za iznajmljivanje stana te iz-

nos koji bi kućanstvo koje stanuje u vlastitom stanu dobilo kada bi takav isti stan unajmilo za svoje potrebe (prema subjektivnoj procjeni predstavnika kućanstva). Svrha je imputirane rente izjednačiti kriterije za mjerenje životnog standarda. Prije svega, siromašni ostvaruju znatno manji dio svojeg dohotka putem podu-

zetništva (samoupošljavanje, poduzetničke aktivnosti i neformalni sektor). Samo 6% siromašnih ostvaruje "poduzetnički dohodak" u odnosu na 20% u općoj populaciji. S druge strane, nije iznenađujuće da siromašni gotovo 1/3 svoga dohotka ostvaruju kroz državne transfere (ovaj udio u ukupnoj populaciji iznosi 16%). Zapravo, za 60% siromašnih državni su transferi najveći i najznačajniji izvor dohotka, dok je takvih u općoj populaciji oko 1/3. Također, siromašni se u većoj mjeri nego opća populacija oslanjaju na nemonetarni dohodak. Ovaj se dohodak uglavnom sastoji od vlastite proizvodnje (hrana koja se proizvodi u vlastitom vrtu ili okućnici). Nemonetarni dohodak čini 13% ukupnog dohotka siromašnih, a samo 5% opće populacije. Barem 20% siromašnih

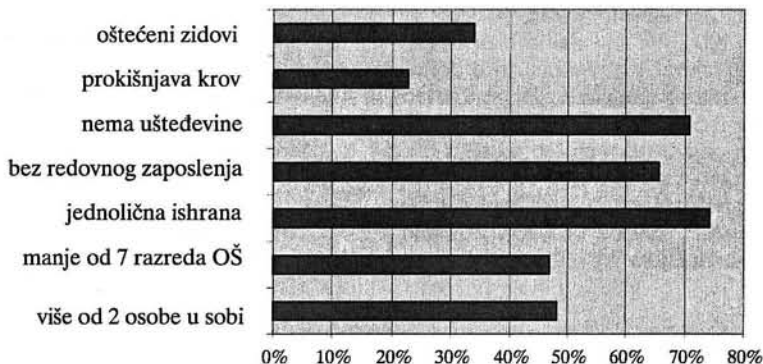
kućanstava u ruralnim područjima nema nikakvog drugog dohotka izuzev onog ostvarenog u vlastitoj (naturalnoj) proizvodnji.

Slika 6. nam поближе oslikava uvjete u kojima žive siromašni. Otprilike između 65%–75% siromašnih ima jednoličnu ishranu (kruh, krumpir i mlijeko), nema redovnog zaposlenja ili uštedevine. Gotovo 50% siromašnih nema završenu osnovnu školu i suočeno je sa stambenom prenapučenošću. Između 25%–35% živi u stanovima gdje su zidovi loši, a krov prokišnjava.

Tablica 3. pokazuje u kojoj su mjeri siromašni korisnici pojedinih socijalnih transfera. Na primjer, iako siromašni čine 8,4% stanovništva, koriste samo 2,5% izdataka namijenjen-

Slika 6.

Tipovi deprivacija među siromašnima

Tablica 3.

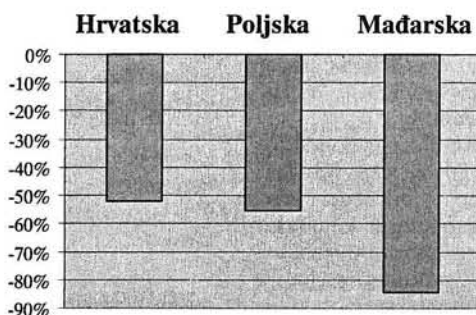
Udio socijalnih transfera koji koriste siromašni

– kao % BDP u 1998.

	Koliko vlada troši na socijalne programe?	Koliko najsiromašnijih 20% u populaciji dobiva?	Koliko najsiromašnijih 8.4% u populaciji dobiva?
Mirovine	12	1.9	0.7
Socijalna pomoć	0.4	0.2	0.1
Dječji i obiteljski doplatak	1.4	0.3	0.1
Naknada za nezaposlenost	0.4	0.2	0.1
Svi transferi	17	2.8	1.0
Izdaci za obrazovanje	3	0.5	0.2
Zdravstvena skrb (procjena)	7	0.4	0.2
Ukupni socijalni izdaci	27	3.7	1.4

Slika 7.

Stopa siromaštva reducirana putem socijalnih transfera vlade

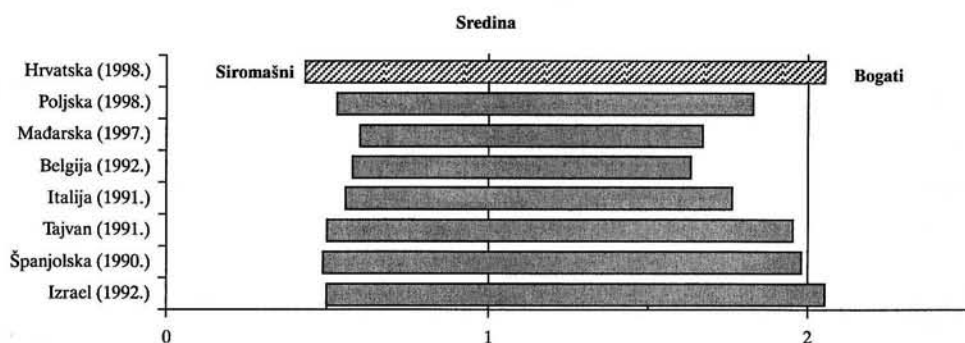
nih zdravstvenoj skrbi. U području obrazovanja situacija je nešto povoljnija; siromašni su korisnici 6% izdataka za obrazovanje. Međutim, najveći dio socijalnih izdataka troši se za mirovine i zdravstvenu zaštitu. Izdaci unutar ovih dvaju najvećih programa nisu dobro usmjereni prema siromašnima, dok su znatno bolje usmjereni na siromašne oni programi na koje otpada manji dio ukupnih socijalnih izdataka. Upravo ova činjenica utječe na to da su socijalni transferi u Hrvatskoj manje efikasni u smanjivanju siromaštva od transfera u nekim drugim zemljama (slika 7.).

Reduciranje siromaštva kroz vladine intervencije nešto je manje nego u Poljskoj, a gotovo dvostruko manje nego u Mađarskoj. Ovaj je podatak utoliko porazniji što Hrvatska spada među tranzicijske zemlje s najvišim socijalnim izdacima. Vlada troši preko 25% BDP-a na različite socijalne programe, ali se postižu mali učinci u stvarnoj redistribuciji.

Siromaštvo i dinamika siromaštva u nekoj zemlji ovisi ne samo o stupnju gospodarskog razvoja, već i o ekonomskim nejednakostima. Jaz između bogatih i siromašnih u Hrvatskoj veći je nego u drugim zemljama (slika 8.). Ma-

Slika 8.

Jaz između bogatih i siromašnih

Napomena: Lijeva strana grafikona predstavlja odnos između 10-tog percentila i medijana ekvivalentnog dohotka, a desna – omjer 90-tog percentila i medijana ekvivalentnog dohotka. Korištena je ekvivalentna ljestvica iz Luxemburg Income Study (LIS) (kvadratni korijen veličine obitelji korigiran za ekonomiju ljestvice).

Tablica 4.

Struktura dohodovne nejednakosti u odabranim srednjoeuropskim zemljama

	Hrvatska		Mađarska		Češka Republika		Slovačka	
	Udio u dohotku	Doprinos nejednakosti	Udio u dohotku	Doprinos nejednakosti	Udio u dohotku	Doprinos nejednakosti	Udio u dohotku	Doprinos nejednakosti
Plaće	59.6%	0.188	74.1%	0.277	77.6%	0.237	77.3%	0.214
Ostali tržišni dohoci**	32.2%	0.232	4.7%	0.025	8.7%	0.032	6.1%	0.027
Naturalni dohodak***	6.5%	0.008	7.9%	0.015	5.7%	0.010	7.3%	0.015
Privatni transferi	5.7%	0.014	2.6%	0.006	1.3%	0.004	1.2%	0.003
Mirovine	15.6%	0.002	24.2%	0.028	12.6%	-0.048	11.1%	-0.036
Ostali transferi	3.9%	0.001	10.0%	-0.019	10.2%	-0.008	11.5%	-0.008
Porezi i doprinosi	-23.5%	-0.092	-23.4%	-0.100	-16.1%	-0.054	-14.5%	-0.047
Neto dohodak	100.0%	0.352*	100.0%	0.232*	100.0%	0.174*	100.0%	0.168*

Napomena: svi dohoci su u bruto iznosu (prije oporezivanja) i korištena je OECD-ova ekvivalentna ljestvica; * Ginijev koeficijent; ** Uključuje samouposlenost, poduzetnički dohodak, dodatne (neformalne) zarade, dohodak od kamata, dohodak od vlasništva; *** Isključena je imputirana renta.

da je rast nejednakosti bio očekivani rezultat tranzicije, nejednakost je u Hrvatskoj prešla granicu koju nalazimo u uspješnim tranzicijskim i tržišnim ekonomijama. Nejednakost je važna utoliko što uvelike određuje koje će skupine i u kojoj mjeri izvlačiti koristi iz ekonomskog rasta. Ako od rasta imaju koristi samo skupine iz vrha distribucije, onda će rast vrlo malo utjecati na poboljšanje životnog standarda siromašnih. Prema učinjenim simulacijama, kada bi nejednakost u potrošnji dosegla razinu dohodovne nejednakosti, siromaštvo bi u Hrvatskoj poraslo na 14,1%. Iz tablice 4. jasno se vidi koje vrste dohodaka najviše doprinose rastu nejednakosti.

Prvo, vidimo da je Ginijev koeficijent za Hrvatsku znatno veći nego za ostale zemlje (čak dvostruko veći nego za Češku ili Slovačku). Inače, Ginijev koeficijent je mjera nejednakosti i kreće se od 0 do 1. U zapadnim i razvijenim zemljama Ginijev koeficijent iznosi između 0,20 i 0,40. Druga je bitna razlika između Hrvatske i rečenih zemalja u tome što je glavni izvor nejednakosti u Hrvatskoj poduzetnički dohodak i zarade iz neformalnog sektora, dok su to plaće u Mađarskoj, Češkoj i Slovačkoj. Dohodak od samouposlenosti, "direktnih dogovora", neformalne i dodatne zarade te profit objašnjavaju polovicu svih nejednakosti i čine gotovo jednu trećinu ukupnog dohotka. Ovo je iznenađujuće ako se ima u vidu činjenica da samouposleni čine samo 7% uposle-

nih u nepoljoprivredi. Također, bitno je istaknuti da državni transferi ne smanjuju nejednakost, što znači da bogatiji dobivaju veći dio tih transfera nego siromašni.

Ovo istraživanje nije u mogućnosti ponuditi sigurne ocjene o dinamici siromaštva, jer do 1998. godine nemamo reprezentativnih istraživanja. Kretanje siromaštva u devedesetim moguće je pratiti samo preko subjektivnih percepcija siromaštva, o čemu smo pisali u jednom od prijašnjih brojeva ovog časopisa (1999./3–4). Prema istraživanjima Centra za istraživanje marketinga (CEMA), subjektivno je siromaštvo u Hrvatskoj veće od 80%. Bez obzira što se od 1994.–1999. subjektivno siromaštvo donekle smanjilo, moglo bi se govoriti o stagnantnom siromaštvu u Hrvatskoj. U prilog ovakve ocjene mogu se navesti ograničene ekonomske mogućnosti izlaska iz siromaštva, velika nejednakost i socijalno isključivanje siromašnih.

Glavni su ekonomski uzroci siromaštva ograničene mogućnosti zapošljavanja i neprikladna socijalna sigurnosna mreža. Stopa apsolutnog siromaštva u Hrvatskoj je niska, ali analize pokazuju da bi mogla biti i niža kada bi nejednakosti bile na razini onih u zemljama srednjoistočne Europe.

Izvor: World Bank, *Croatia Economic Vulnerability and Welfare Study*, World Bank, Washington, 2000.

Priredio Zoran Šućur